

Wiara w rozum jako podstawa myśli oświeceniowej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Sławomir Raube, *Oświeceniowa koncepcja człowieka: filozoficzna reforma antropologii politycznej*, „Elpis” 2005, nr 7/11/12, s. 15–16.
- Źródło: Jonathan Swift, *Podróże Gullivera (fragmenty)*, tłum. Maciej Słomczyński.
- Źródło: Kartezjusz, *Rozprawa o metodzie (fragmenty)*.
- Źródło: Czesław Miłosz, *Zakłęcie*, [w:] Czesław Miłosz, *Wiersze wszystkie*, Kraków 2018, s. 601.
- Źródło: Immanuel Kant, *Co to jest Oświecenie? (fragment)*.

Wiera w rozum jako podstawa myśli oświeceniowej

Wnętrze laboratorium chemicznego w Paryżu, 1760. Rycina z *Encyklopedii*

Źródło: dostępny w internecie: <https://wellcomecollection.org/works/uy4g5b9p> [dostęp 23.03.2020 r.], licencja: CC BY 4.0.

Filozofów epoki oświecenia szczególnie zajmowała kwestia poznania świata. Pytali o to, co jest pewne, jakiej wiedzy można ufać, a także rozważali, jakie zdolności pomagają w przeniknięciu praw rządzących rzeczywistością. Uważali, że człowiek posiada zdolność samodzielnego myślenia i poznawania świata. Musi tylko uwolnić się od nabytych przekonań, które narzuciły mu tradycja oraz dawne autorytety. Dzięki wyzwolonemu i oświeconemu rozumowi może wejść w fazę dojrzałości.

Twoje cele

- Sparafrazujesz maksymę Kartezjusza „Myślę, więc jestem”.
- Wskażesz, na czym polegała szczególna rola rozumu w myśli filozoficznej oświecenia.
- Wyjaśnisz znaczenie związków frazeologicznych i przysłów odnoszących się do rozumu.
- Zinterpretujesz wymowę wiersza Czesława Miłosza *Zakłęcie*.

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

informacje związane z przemianami obyczajowymi i społecznymi epoki omówione w poniższych materiałach.

- [Oświecenie – powtórzenie wiadomości. Część 1](#)
- [Oświecenie – powtórzenie wiadomości. Część 2](#)

((Sławomir Raube

Oświeceniowa koncepcja człowieka: filozoficzna reforma antropologii politycznej

Oświecenie było w dziejach zachodniej myśli epoką, której cień pozostaje w Europie ciągle obecny. Dla jednych jest to cień, w którym myśl krąży w przestrzeni duchowej swobody, dla innych ten cień to mrok niewiary i uzurpacji samowystarczalności ludzkiej istoty. Recepcja dziedzictwa tego stulecia dobrze odzwierciedla samą pęknięcie w Epoce Rozumu, jak często nazywa się osiemnaste stulecie.

Wyniesienie Rozumu na najwyższą kondygnację nowej rzeczywistości miało aspekt aluzyjny; świadczyć miało bowiem, że poprzednie epoki nie dość jednoznacznie opowiadały się po stronie rozumu; dotyczyło to w głównej mierze średniowiecza i tych okresów w dziejach, kiedy rozumowi kazano pamiętać o granicach myślenia wskazywanych przez autorytety pozafilozoficzne. Również samo określenie „oświecenie” zawierało olbrzymi ładunek pozytywny, niejako samopochwały, oznaczało przecież nie wprost, że dopiero teraz nadszedł czas dojrzałości, że ludzkość wyszła wreszcie z okresu dzieciństwa, w której pogrążały ją religijne przeświadczenia i dogmaty oraz krępujące autorytety. To przekonanie podzielali prawie wszyscy wybitni myśliciele epoki, chociaż różnie rozkładali akcenty. [...]

Wspólne [...] było przeświadczenie, że w finałowe stadium wkroczył proces autonomizacji rozumu. Pierwszą płaszczyzną stawała się filozofia, a jej intelektualne promieniowanie miało prowadzić do poszerzania zakresów ludzkiej wolności i posługiwania się rozumem jako ostatecznym arbitrem spraw ludzkich i ziemskich. Na tym właśnie polega „racjonalizm” Oświecenia: rozum nie ogląda się już odtąd na krępujące tło wiary, autorytetów, balast tradycji, a nawet ograniczenia dotychczasowych instytucji politycznych w poszukiwaniu optymalnego stanu człowieka. W sferze moralnej refleksja dystansuje się od ustaleń metafizycznych i teologicznych; w problematyce społecznej filozofowie usiłują znaleźć racjonalną podstawę społeczeństwa politycznego. W tych wszystkich próbach różnej jakości obecna jest nieukrywana fascynacja naukami przyrodniczymi, czy jak się wtedy mówiło – filozofią eksperymentalną.

Źródło: Sławomir Raube, *Oświeceniowa koncepcja człowieka: filozoficzna reforma antropologii politycznej*, „Elpis” 2005, nr 7/11/12, s. 15–16.

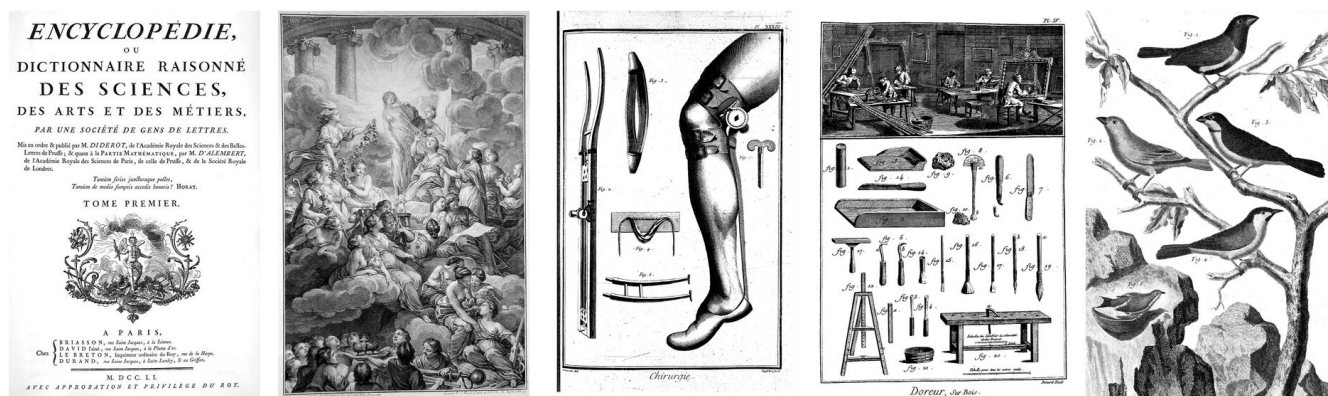

Wright of Derby Joseph, *Doświadczenie z pompą próżniową*, 1768

Źródło: National Gallery, Londyn, dostępny w internecie: Wikipedia Commons, domena publiczna.

Uczeni i intelektualiści XVIII wieku byli przekonani, że wszystko, co jest dostępne poznaniu za pomocą zmysłów i rozumu, można uporządkować i stworzyć jednolity system ścisłej wiedzy. Dążyli więc do zebrania i usystematyzowania różnorodnych zjawisk podlegających ludzkiemu poznaniu. Stworzyli monumentalne dzieło – *Encyklopedię*, wydawaną we

Francji w latach 1751–1780. Ostateczny jej kształt był efektem zbiorowej pracy uczonych, filozofów, pisarzy, popularyzatorów wiedzy i wydawców, których określono wspólnym mianem **encyklopedystów**.

1. Strona tytułowa *Encyclopédie* (1751), red. Denis Diderot i Jean le Rond d'Alembert

2. Charles-Nicolas Cochin, Fragment frontyspisu *Encyclopédie* (1772)

3–5. Przykłady stron z *Encyclopédie*, XVIII w.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

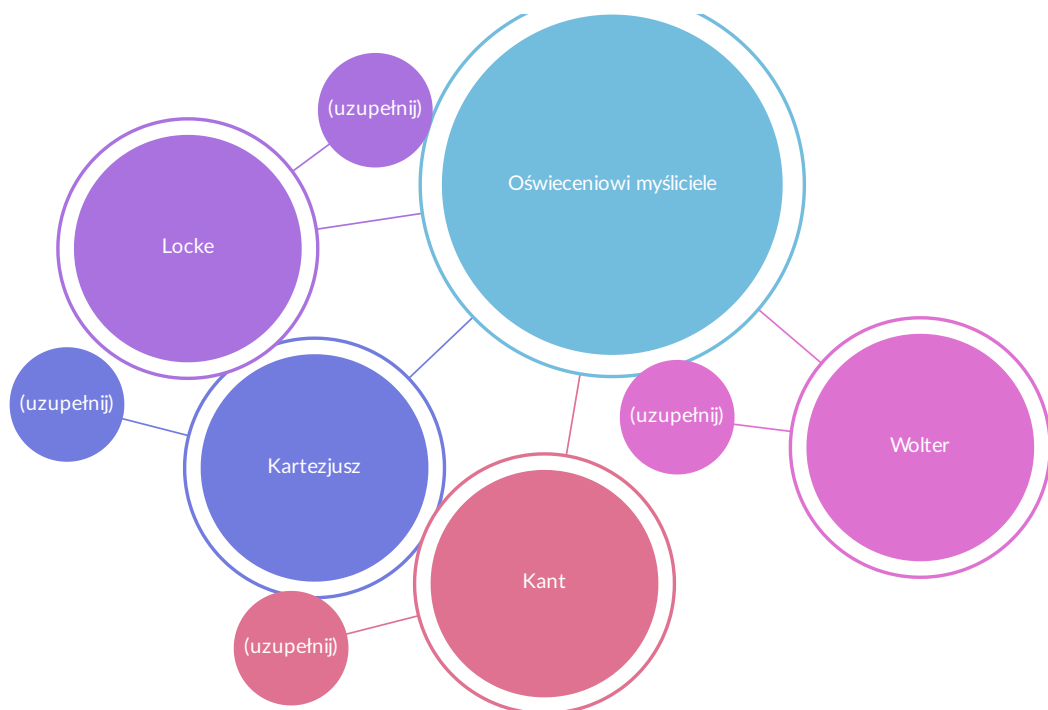
encyklopedyści

grupa francuskich intelektualistów, autorów i redaktorów *Encyklopedii* należeli do niej m.in. Denis Diderot (1713–1784), Jean d'Alembert (1717–1783), Jean-Jacques Rousseau i Wolter

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Zapoznaj się informacjami zamieszczonymi w galerii interaktywnej. Na jej podstawie stwórz mapę myśli przedstawiającą najważniejsze wyznaczniki filozofii głoszonej przez poszczególnych oświeceniowych myślicieli. Następnie sformułuj notatkę, w której wyjaśnisz, jaką rolę w myśli oświeceniowej pełnił rozum.

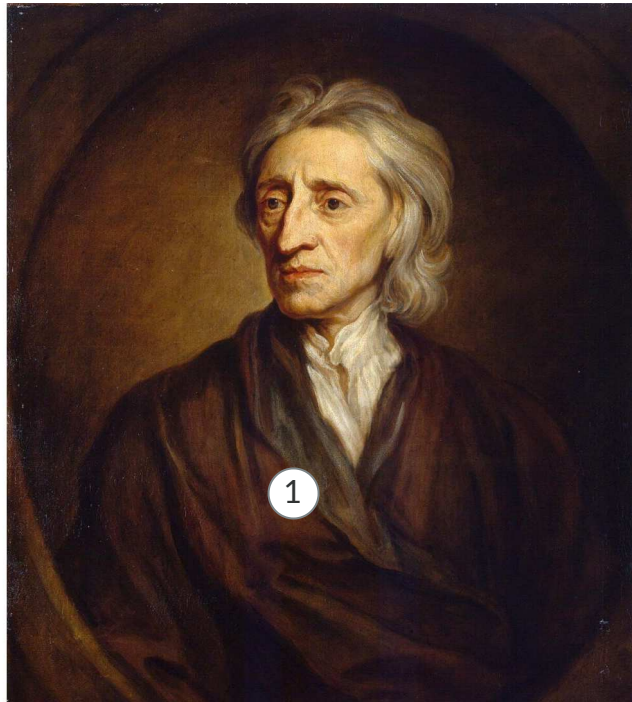
1

Kartezjusz i racjonalizm

Francuski myśliciel Kartezjusz za jedyną podstawę poznania uznał rozum (łac. *ratio*), dlatego nurt w filozofii, któremu patronował, nazwano racjonalizmem. Pośród różnych prawd głoszonych przez religie, szkoły filozoficzne, tradycje Kartezjusz chciał znaleźć wiedzę niemożliwą do zakwestionowania. Podstawą swej metody poszukiwania absolutnej pewności uczynił wątplenie metodyczne (sceptycyzm metodyczny). Jeśli znajdzie się twierdzenie, które oprze się wątpieniu, będzie ono zarazem pewnym punktem oparcia dla dalszego rozumowania. Kartezjusz doszedł do przekonania, że jedynymi faktami, których nie można podważyć, są myślenie oraz istnienie tego, kto myśli (podmiotu) – przeświadczenie to wyraził w zdaniu *Cogito ergo sum* (*Myślę, więc jestem*). W centrum filozofii Kartezjusza znalazła się zatem myśl, człowieka nazwał on *rzeczą myślącą*.

Frans Hals, *Portret Kartezjusza*, ok. 1649–1700

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

1

Locke i empiryzm

Drugi nurt filozofii oświecenia, empiryzm (z gr. **émpeiria** – doświadczenie), rozwinął się przede wszystkim w Anglii. Jego inicjator, John Locke (1632–1704), uważał, że źródłem poznania ważniejszym niż rozum jest doświadczenie zmysłowe. Według Locke'a umysł człowieka w chwili jego narodzin jest jak czysta karta (łac. **tabula rasa**), na której zapisywane są doświadczenia. Zdobywamy je albo dzięki zmysłom, dostarczającym wiedzę o świecie zewnętrznym, albo dzięki refleksji pozwalającej nam poznać samych siebie, przy czym pewniejsze – bo obiektywne – jest poznanie zmysłowe.

Racjonalizm Kartezjusza wpłynął na rozwój matematyki, empiryzm Locke'a dał natomiast teoretyczne podstawy szybko rozwijającym się naukom eksperymentalnym (fizyce, chemii, biologii).

Godfrey Kneller, *Portret Johna Locke'a*, 1697

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

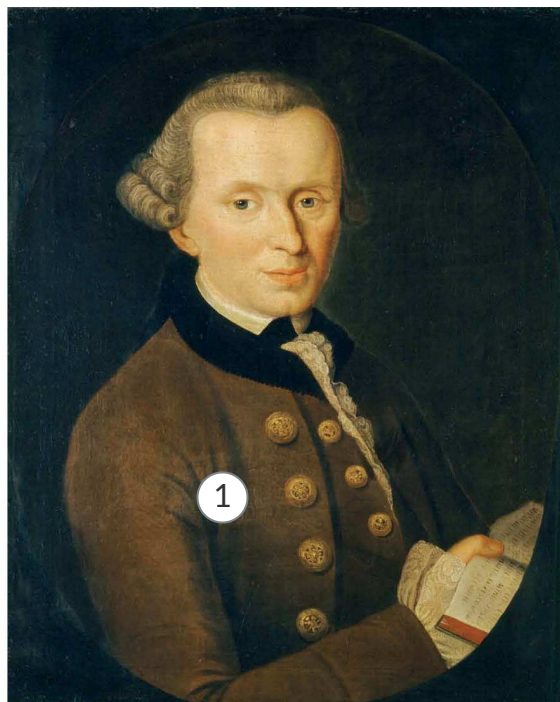
1

Wolter i odrzucenie autorytetów

W XVIII wieku filozofowie, kontynuatorzy myśli Kartezjusza i Locke'a, zaczęli odgrywać wyjątkową rolę w życiu intelektualnym, społecznym, a nawet politycznym. Szczególnym poważaniem cieszył się Voltaire (Wolter, właśc. François-Marie Arouet, 1694–1778), francuski pisarz, historyk i popularyzator idei oświeceniowych. Uważał on, że prawdziwe jest tylko to, co racjonalne. Odrzucał zatem – jako sprzeczne z rozumem – wszystko, co oparte było na autorytecie, zwłaszcza religijnym. Nie zaprzeczał wprawdzie istnieniu Boga, ale kwestionował chrześcijańskie objawienie i krytykował instytucję Kościoła katolickiego. Od nazwiska tego filozofa wywodzi się termin wolterianizm*.

***wolterianizm** – postawa bezwzględnego zaufania rozumowi, krytycyzm wobec oczywistych prawd, negowanie władzy autorytetów, połączone z tolerancją dla różnorodnych przekonań

After Maurice Quentin de La Tour, *François-Marie Arouet zwany Wolterem*, pierwsza połowa XIX w.
Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

1

Kant i synteza filozofii oświecenia

Punktem dojścia filozofii oświeceniowej było dzieło niemieckiego myśliciela Immanuela Kanta. Dokonał on syntezy obu nurtów filozofii oświecenia – racjonalizmu oraz empiryzmu – i uznał je za dwa pnie poznania. Obie władze umysłu wzajemnie się warunkują: rzeczy poznajemy za pomocą zmysłów, ale pojmujemy je za pomocą rozumu. Zmysły bez rozumu pozostają bezradne wobec świata, którego nie potrafią uporządkować, lecz rozum bez zmysłów w ogóle nie może go poznać. Poznanie jest procesem czynnym, człowiek w jego trakcie tworzy własną wizję świata, toteż wiedza ludzka – jakkolwiek chciałoby się, by była powszechna i konieczna – zawsze jest zależna od poznającego podmiotu.

Podobnie jest z etyką i estetyką. Zarówno odczucie dobra, jak i piękna zależy od działającego i przeżywającego człowieka, to jednak nie znaczy, że są zupełnie dowolne. O wyborze dobra decyduje sam człowiek, gdy wykazuje dobrą wolę, ale powinien przy tym przestrzegać zasady, którą Kant nazwał imperatywem* kategorycznym: postępuj wedle takiej zasady, co do której mógłbyś jednocześnie chcieć, aby stała się prawem powszechnym. Piękno również każdy przeżywa subiektywnie i bezinteresownie, a jednak ma ono charakter powszechny, skoro różnym ludziom podobają się takie same rzeczy.

Kant czerpał z myśli oświecenia, a zarazem ją przekraczał, gdyż dokonywał krytycznej analizy jej samej – badał, gdzie są zakreślone granice poznania, czy możliwa jest wiedza pewna i powszechnie przyjmowana, jaką rolę w poznaniu i działaniu odgrywa niezależny, samodzielny, „pełnoletni” podmiot, który zażywa wolności czynienia wszechstronnego, publicznego użytku ze swego rozumu.

***imperatyw** – (łac. *imperō* – rozkazuję) – bezwarunkowy nakaz

1

Deizm i ateizm

Filozofia oświecenia miała daleko idące konsekwencje światopoglądowe. Bezgraniczne zaufanie do rozumu i zmysłów owocowało przekonaniem, że jakiegokolwiek formy tłumaczenia świata, które są niezgodne z rozumem i zmysłami, należy odrzucić jako fałszywe. Dotyczyło to wszelkich autorytetów, w tym autorytetów religijnych. Upowszechniły się wówczas dwie postawy: deizm i ateizm.

Deizm (z łac. *deus* – bóg) nie neguje istnienia Boga, wskazuje nawet, że doskonałość stworzenia stanowi dowód na Jego istnienie, jednak kwestionuje boską ingerencję w świat. Bóg to według deistów „zegarmistrz”, który skonstruował doskonały mechanizm – świat – i puścił go w ruch, po czym pozostawił samemu sobie. Badanie praw rządzących tym mechanizmem możliwe jest dzięki poznaniu empirycznemu. Objawienie oraz tradycja religijna nie tylko nie pomagają w odkrywaniu Boga i stworzonego przez Niego świata, lecz także w nim przeszkadzają, przysłaniają bowiem prawdę mitami i wyobrażeniami.

Ateizm (z gr. *a* – nie, *theos* – bóg; bezbożny) jest postawą bardziej radykalną od deizmu, gdyż odrzuca istnienie Boga.

Pokolorowany frontyspis *Encyclopédie*, 1764

Źródło: Autor frontyspisu: Charles-Nicolas Cochin, dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 2

Jeszcze raz przeczytaj przytoczone w galerii definicje **deizmu** i **ateizmu**. Następnie sprawdź, jak te postawy opisywane są w innych źródłach. Możesz skorzystać ze słowników tradycyjnych lub online. Na koniec stwórz własną definicję obu pojęć.

deizm

ateizm

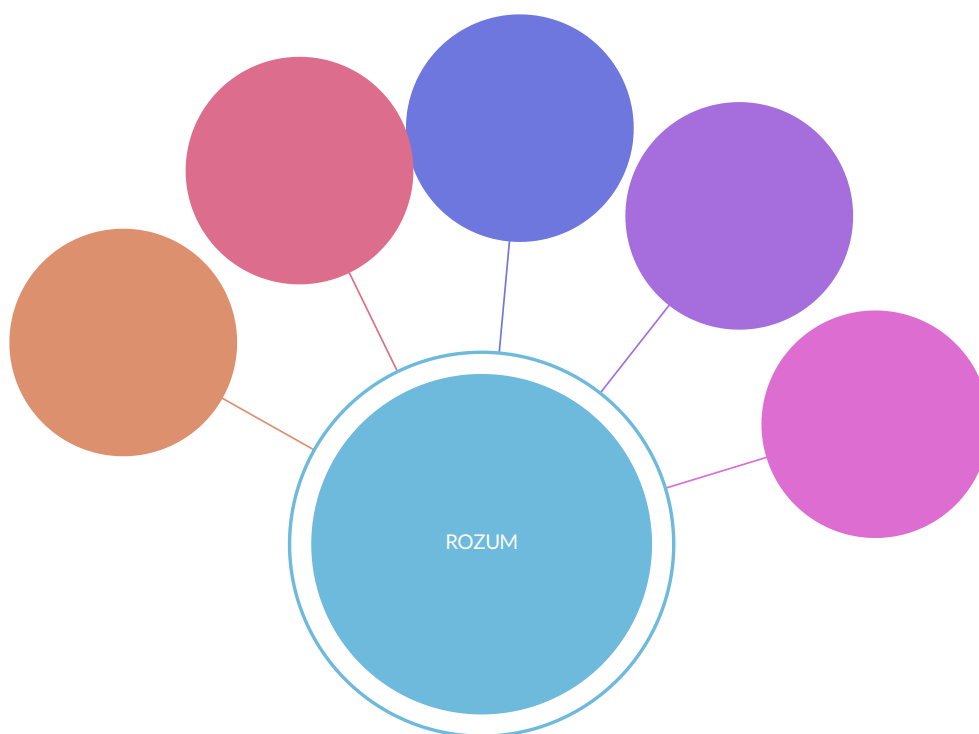
Sprawdź się

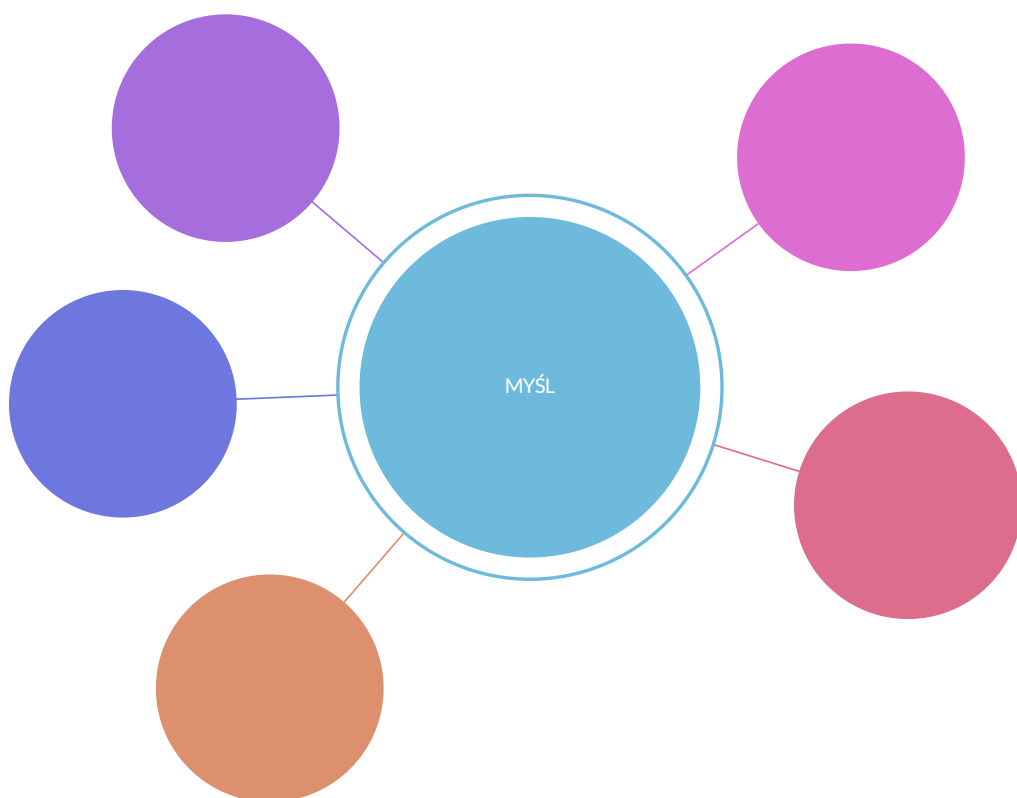
Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Utwórz rodziny wyrazów od rzeczowników „rozum” i „myśl”. Każda rodzina powinna liczyć co najmniej sześć wyrazów reprezentujących co najmniej dwie części mowy.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij znaczenia podanych związków frazeologicznych.

pójść po rozum do głowy

pozjadać wszystkie rozumy

nauczyć kogoś rozumu

mieć swój rozum

brać coś na rozum

chłopski rozum

Ćwiczenie 3

Rozumowanie prowadzące do rozwiązania problemu jest procesem, na który składa się kilka etapów. Uporządkuj je we właściwej kolejności.

sformułowanie wniosków

dostrzeżenie problemu

sformułowanie problemu

postawienie hipotezy dotyczącej rozwiązania problemu

sprawdzenie hipotez

Wysłuchaj nagrania fragmentu *Rozprawy o metodzie* Kartezjusza. Następnie przedstaw w punktach kolejne etapy rozumowania filozofa. Jakie przyjął on założenie? Wskaż cel, który myśliciel postawił sobie w podjętych rozważaniach.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PuwJde99B>

Kartezjusz,

Rozprawa o metodzie (fragmenty)

Od dawna zauważyłem, że co się tyczy obyczajów, należy niekiedy iść za mniemaniami, o których się wie, że są bardzo niepewne, tak jak gdyby były niewątpliwe, [...] ale ponieważ [...] pragnąłem poświęcić się jeno poszukiwaniu prawdy, sądziłem, iż trzeba mi począć sobie wręcz przeciwnie i odrzucić, jako bezwarunkowo fałszywe, wszystko to, w czym mógłbym powziąć najmniejszą wątpliwość, aby się przekonać, czy nie zostanie potem w moich przekonaniach coś, co by było zupełnie niewątpliwe. Tak z przyczyny, iż zmysły nasze zwodzą nas niekiedy, przyjąłem, że żadna rzecz nie jest taka, jak one nam przedstawiają. Ponieważ zaś istnieją ludzie, którzy się mylą w rozumowaniu nawet odnośnie najprostszych przedmiotów geometrii i wyciągają z nich mylne wnioski, pomyślawszy przy tym, iż ja jestem podległy błędom równie jak każdy inny, odrzuciłem jako błędne wszystkie racje, które wziętem poprzednio za dowody. Wreszcie uważając, że wszystkie te same myśli, jakie mamy na jawie, mogą nam przychodzić wówczas, kiedy śpimy, zasię wówczas żadna z nich nie jest prawdziwa, postanowiłem założyć, iż wszystko, co kiedykolwiek dotarło do mego umysłu, nie bardziej jest prawdziwe niżli złudzenia senne. Ale zaraz potem zwróciłem uwagę, iż podczas gdy upieram się przypuszczać, że wszystko jest fałszywe, koniecznym jest, abym ja, który to myślę, był czymś; i spostrzegłszy, iż ta prawda: myślę, więc jestem, jest tak mocna i pewna, że wszystkie najskrajniejsze przypuszczenia sceptyków niezdolne są jej obalić, osądziłem, iż mogę ją przyjąć bez skrupułu za pierwszą zasadę filozofii, której szukałem.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, jak rozumiesz deklarację Kartezjusza: „Myślę, więc jestem”? Odpowiedz na pytanie:
Dlaczego właśnie fakt myślenia filozof uważa za jedyny pewnik?

Przeczytaj fragment tekstu Kanta *Co to jest Oświecenie*.

Następnie zacytuj zdanie, w którym Kant sformułował swoją definicję oświecenia. Rozwiń myśl zawartą w tym zdaniu – zapisz konkretne postulaty wynikające z tej definicji.

((Immanuel Kant

Co to jest Oświecenie? (fragment)

Oświeceniem nazywamy wyjście człowieka z niepełnoletności, w którą popadł z własnej winy. Niepełnoletność to niezdolność człowieka do posługiwania się swym własnym rozumem, bez obcego kierownictwa. Zawinioną jest ta niepełnoletność wtedy, kiedy przyczyną jej jest nie brak rozumu, lecz decyzji i odwagi posługiwania się nim bez obcego kierownictwa. Sapere aude! Miej odwagę posługiwać się swym własnym rozumem – tak oto brzmi hasło Oświecenia. Lenistwo i tchórzostwo to przyczyny, dla których tak wielka część ludzi, mimo wyzwolenia ich przez naturę z obcego kierownictwa [...], pozostaje chętnie niepełnoletnimi przez całe swoje życie. Te same przyczyny sprawiają, że inni mogą tak łatwo narzucić się im jako opiekunowie. To bardzo wygodne być niepełnoletnim. Jeśli posiadam książkę, która zastępuje mi rozum, opiekuna duchownego, który zamiast mnie posiada sumienie, lekarza, który zamiast mnie ustala moją dietę itd., itd. – nie muszę sam o nic się troszczyć. Nie potrzebuję myśleć, jeśli tylko mogę za wszystko zapłacić; inni już zamiast mnie zajmą się tą kłopotliwą sprawą. [...]

Toteż każdemu pojedynczemu człowiekowi trudno jest wydobyć się z niepełnoletności, która stała się prawie jego drugą naturą. Polubił ją nawet, tę swoją niepełnoletność, i nie jest rzeczywiście zdolny tak od razu zacząć posługiwać się swym własnym rozumem [...]. Do wejścia na drogę Oświecenia nie potrzeba niczego prócz wolności: i to wolności

najniezgodniejszej spośród wszystkiego, co nazwać można wolnością, mianowicie wolności czynienia wszechstronnego, publicznego użytku ze swego rozumu. [...] Mówiąc o publicznym użytku ze swego rozumu, mam na myśli taki jego użytek, jaki ktoś jako uczony czyni ze swego rozumu wobec całej publiczności czytającego świata. [...]

Człowiek może wprowadzić, jeśli chodzi o jego własną osobę, odsunąć, i to tylko na jakiś czas, konieczność oświecenia się co do tego, o czym powinien wiedzieć – ale zrezygnować z Oświecenia w ogóle w odniesieniu do własnej osoby, a tym bardziej w odniesieniu do potomności – znaczy gwałcić i deptać nogami najświętsze prawa ludzkości.

Źródło: Immanuel Kant, *Co to jest Oświecenie?* (fragment).

Ćwiczenie 7

Odpowiedz na pytanie: Jaki wydźwięk ma stwierdzenie Kanta, że myślenie to „kłopotliwa sprawa”? Opisz „kłopoty”, jakie przynosi myślenie.

Tekst do zadań 8–10

((Czesław Miłosz

Zakłęcie

Piękny jest ludzki rozum i niezwykły.
Ani krata, ni drut, ni oddanie książek na przemiał,
Ani wyrok banicji nie mogą nic przeciw niemu.
On ustanawia w języku powszechne idee

I prowadzi nam rękę, więc piszemy z wielkiej litery
Prawda i Sprawiedliwość, a z małej kłamstwo i krzywda.
On ponad to, co jest, wynosi, co być powinno,
Nieprzyjaciel rozpaczy, przyjaciel nadziei.
On nie zna Żyda ni Greka, niewolnika ni pana,
W zarząd oddając nam wspólne gospodarstwo świata.
On z plugawego zgiełku dręczonych wyrazów
Ocala zdania surowe i jasne.
On mówi nam, że wszystko jest ciągle nowe pod słońcem,
Otwiera dłoń zakrzepłą tego, co już było
Piękna i bardzo młoda jest Filo-Sofija

I sprzymierzona z nią poezja w służbie Dobrego.
Natura ledwo wczoraj święciła ich narodziny,
Wieść o tym górach przyniosły jednorożec i echo.
Sławna będzie ich przyjaźń, ich czas nie ma granic.
Ich wrogowie wydali siebie na zniszczenie.

Berkeley, 1968

Źródło: Czesław Miłosz, *Zakłęcie*, [w:] Czesław Miłosz, *Wiersze wszystkie*, Kraków 2018, s. 601.

Ćwiczenie 8

Odszukaj w wierszu Czesława Miłosza *Zakłęcie* wers pełniący funkcję tezy. Zacytuj ten wers, a następnie sformułuj własnymi słowami trzy argumenty, które poeta przedstawia na jej poparcie.

Teza:

Argument 1:

Argument 2:

Argument 3:

Ćwiczenie 9

Wskaż w wierszu *Zakłęcie* trzy cechy stylizacji biblijnej. Wyjaśnij, jak wpływa na obraz rozumu zastosowanie tej stylizacji.

Ćwiczenie 10

Odpowiedz na pytanie: Jak rozumiesz tytuł wiersza Czesława Miłosza? Wyjaśnij, w jaki sposób zmienia on wymowę tekstu.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Obolewicz

Przedmiot: Język polski

Temat: Wiara w rozum jako podstawa myśli oświeceniowej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;
- 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;
- 5) charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki;

II. Kształcenie językowe.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

- 1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

- 3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa);

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;
- 6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;
- 7) odróżnia streszczenie od parafrazy; funkcjonalnie stosuje je w zależności od celu wypowiedzi;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz

wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

8. posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

10. gromadzi i przetwarza informacje, sporządza bazę danych;

11. korzysta z zasobów multimedialnych, np. z: bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonuje wyboru źródeł internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość;

Lektura obowiązkowa

37) wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu Ocalenie oraz Traktat moralny (fragmenty), Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów Pan Cogito oraz Raport z oblężonego miasta, Halina Poświatowska, Stanisław Barańczak, Marcin Świetlicki, Jan Polkowski, Wojciech Wencel;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

6) odczytuje poglądy filozoficzne zawarte w różnorodnych dziełach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- ustala, na czym polegała szczególna rola rozumu w myśli filozoficznej oświecenia,
- określa najważniejsze wyznaczniki filozofii głoszonej przez myślicieli oświeceniowych,
- analizuje fragmenty tekstów Kartezjusza i Kanta,
- interpretuje wymowę wiersza Czesława Miłosza *Zakłęcie*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Wiara w rozum jako podstawa myśli oświeceniowej”. Uczniowie powinni się zapoznać z treściami w sekcji „Przeczytaj” i wykonać ćwiczenia nr 1 i 2 w sekcji „Sprawdź się”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom cele zajęć oraz wspólnie ustala z nimi kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel pyta: Co jest skuteczniejszym narzędziem poznawania świata: rozum czy zmysły człowieka? Czy zawsze można im ufać? Co na ten temat sądził Kartezjusz? Uczniowie odpowiadają, wykorzystując swoje doświadczenie oraz informacje z e-materiału.
Później nauczyciel prosi, by uczniowie podzielili się na 4 grupy.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie przystępują do pracy z multimedium. Każda grupa tworzy mapę myśli (zgodnie z poleceniem 1) w odniesieniu do: gr. 1: Kartezjusza, gr. 2: Johna Locke'a, gr. 3: Woltera, gr. 4: Immanuela Kanta. Wymieniają się ustaleniami, tak by każdy uczeń mógł zapisać w zeszycie pełną mapę myśli. nauczyciel weryfikuje poprawność odpowiedzi zespołów.
2. Uczniowie, nadal pracując w grupach, przystępują do analizy tekstów filozoficznych dotyczących roli rozumu i myślenia. Opierają się na fragmentach przytoczonych w sekcji „Sprawdź się” oraz na ćwiczeniach. Wszystkie grupy rozpoczynają pracę od wykonania ćw. 3. Następnie grupy 1 i 2 analizują fragment rozprawy Kartezjusza (ćw. 4 i 5), a grupy 3 i 4 – fragment tekstu Kanta (ćw. 6 i 7). Nauczyciel prosi później przedstawicieli różnych grup o zaprezentowanie propozycji odpowiedzi.
3. Ćwiczenia dotyczące interpretacji wiersza Miłosza *Zakłęcie* uczniowie wykonują indywidualnie.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie nauczyciel dokonuje oceny pracy wylosowanej grupy. Prosi o samoocenę uczniów dotyczącą współpracy w zespole oraz wykonanego zadania. Dokonuje oceny pracy wybranych uczniów.

Praca domowa:

1. Przeczytaj przytoczone w galerii zdjęć interaktywnych definicje deizmu i ateizmu. Następnie sprawdź, jak te postawy opisywane są w innych źródłach. Możesz skorzystać ze słowników tradycyjnych lub online. Na koniec stwórz własną definicję obu pojęć.

Materiały pomocnicze:

- Sławomir Raube, *Oświeceniowa koncepcja człowieka: filozoficzna reforma antropologii politycznej*, „Elpis” 2005, nr 7/11/12.
- *Znaczenie filozofii Oświecenia. Człowiek wśród ludzi*, red. B. Grabowska, A. Grzebiński, J. Żelazna, Toruń 2016.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Galeria zdjęć interaktywnych” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.